

Šport v archívnych dokumentoch

a

v súkromných zbierkach

PhDr. Zuzana Kollárová, PhD.

Telesná kultúra je súčasťou kultúry človeka a spoločnosti. Zahŕňa všetky činnosti, prostriedky, podmienky a výsledky podieľajúce sa na jeho cieľavedomom telesnom a pohybovom zdokonaľovaní. Prispieva k jeho všestrannej výchove a harmonickému vývinu, upevneniu fyzického a psychického zdravia. Smeruje k dosiahnutiu čo najdokonalejších a najúčelnejších pohybových prejavov človeka a jeho správania sa v rozmanitej telovýchovnej, športovej a turistickej činnosti, čo sa odzrkadľuje aj v jeho uplatnení v pracovnej činnosti, obrane a v živote. Telesná kultúra je významným prostriedkom oddychu, zábavy, aktívneho, účelného a radostného využívania voľného času, a preto sa stáva nevyhnutnou súčasťou spôsobu života. Štruktúru telesnej kultúry tvoria telesná výchova, šport, turistika, pohybová rekreácia a pohybové umenie.¹

V Slovenskej republike telesnú kultúru ustanovuje Zákon č. 288/1997 Z. z. o telesnej kultúre, ktorý ju definuje nasledovne: „*Telesná kultúra je organizovaná alebo neorganizovaná, individuálna alebo skupinová činnosť súvisiaca s telovýchovnou, turistickou, športovou a pohybovo-rekreačnou aktivitou. Súčasťou telesnej kultúry je aj príprava odborníkov pôsobiacich na úseku telesnej kultúry, vedeckovýskumná činnosť a zabezpečovanie zdravotných, materiálno-technických a iných podmienok na jej rozvoj.*“

¹ http://sk.wikipedia.org/wiki/Telesn%C3%A1_kult%C3%BAra

Prvkom systému telesnej kultúry je šport. Ten patrí k špeciálnej oblasti pohybovej aktivity, ktorej obsahom je pohybová činnosť a sebarealizácia s cieľom dosiahnuť najvyšší výkon a víťazstvo nad súperom vo vymedzenej pohybovej činnosti podľa platných národných a medzinárodných pravidiel. Šport má korene v dávnej minulosti v podobe súťaží v rôznych telesných cvičeniach, ktoré sa vykonávali už pred mnoho tisíc rokmi v Číne, Egypte, starovekom Grécku a v Ríme, v stredoveku a novoveku.²

V období stredoveku a novoveku sa odlišovala telesná kultúra vládnuccich vrstiev od poddaných. Kým medzi vyššími spoločenskými vrstvami sa uplatňovala bojová telesná príprava, nižšie vrstvy získavali dobrú telesnú kondíciu tzv. prirodzeným telocvikom pri práci, no obe sa venovali aj herno-zábavnej činnosti. Medzi telesné aktivity patrili napr. lov, tanec, nosenie bremien, hádzanie kópiou a šerm, preteky v behu, zápasy a hry s hádzaním a chytaním rôznych predmetov.

V novovzniknutých stredovekých mestách sa vytvorili predpoklady na vznik špecifickej mestskej telesnej kultúry. Primárnou zložkou bola vojensko-telesná príprava, lebo mestá boli v prípade ohrozenia odkázané samé na seba. Nevyhnutný vojenský výcvik vyvolal zakladanie šermiarskych bratstiev a početnejších streleckých spolkov. K hrám a zábavám mešťanov, konaných počas sviatkov a slávností, patrili preteky v behu, v zápasení, skokoch, hodoch kameňom, loptové hry a umenie potulných akrobatov. Osobitným druhom zábav boli cechové hry a tance. Priaznivejšie podmienky pre rozvoj telesnej kultúry vytvoril príchod humanizmu a reformácie v 16. storočí. Mestskí intelektuáli v oblasti Vysokých

² Pedagogická encyklopédia Slovenska 2, P-Ž. Bratislava : VEDA 1985, s. 388-389.

Tatier sa dostali k vysokohorskej turistike, hoci ich túry boli motivované prevažne výskumnými účelmi.³

Vznik Československej republiky sa pozitívne odrazil aj na úseku telesnej výchovy a športu. Vyspelé české telovýchovné a športové hnutie prenášalo už od roku 1919 pôsobnosť svojich organizácií na Slovensko. Umožňoval to veľký prílev českých úradníkov, učiteľov, policajtov a pod. V prvej fáze po vzniku ČSR predstavitelia všetkých politických strán podporovali najmä zakladanie sokolských jednôt.⁴ Vznik ČSR utvoril nové podmienky pre rozvoj robotníckeho telovýchovného hnutia.⁵

Bezprostredne po skončení 2. svetovej vojny dochádzalo v oblasti telovýchovy a športu v celej republike k zjednocovaniu organizácií. Nariadením z 23. mája 1945 č. 51/1945 nepovolila Slovenská národná rada činnosť bývalým telovýchovným organizáciám a povolila len športové zväzy na čele so Slovenskou ústrednou športovou radou a KSTL. Nejasné formulovanie cieľov, oddiaľovanie zjednotenia v telovýchove malo za následok oživovanie bývalých spolkov. Telovýchova a šport sa rozvíjali neskôr v jednotnom duchu v súlade s programom KSČ až do roku 1989, kedy po nežnej revolúcii došlo k demokratizácii štátu a osamostatneniu Slovenskej republiky v roku 1993. Takto došlo k odčleneniu orgánov a organizácií telovýchovy a športu v Slovenskej a Českej republiky.⁶

Bádanie v archívoch

³ PERÚTKA, Jaromír a kol.: Dejiny telesnej kultúry. Bratislava: Pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 61-64.

⁴ PERÚTKA, Jaromír a kol.: Dejiny telesnej kultúry. Bratislava: Pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 104; Malá encyklopédia Slovenska. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1987, s. 497.

⁵ Slovensko kultúra – II. časť. Bratislava: Obzor 1980, s. 818.

⁶ KOLLÁROVÁ, Zuzana – Jančeková, Mária. 500 rokov športu kežmarského. Kežmarok : Vydavateľstvo JADRO, 2014.

Skôr, ako pristúpime k samotnému bádaniu akejkolvek témy týkajúcej sa športu a telovýchovy, si treba naštudovať čím podrobnejšie spomenuté informácie, aby sme boli úspešní aj pri vyhľadávaní tých najpodrobnejších informácií, keďže o športe a telovýchove je informácií vzhľadom k iným historickým poznatkom pomerne málo. Zdatný historik však vie, že to nie je celkom pravda.

Pri výbere témy bádania prihliadame na viacero faktorov:

1/ Prihliadame na územnú príslušnosť k danému archívu.

Na základe Zákona č. 266 z 30. septembra 2015, ktorým sa mení a dopĺňa Zákon č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach boli archívy podľa územnej organizácie rozdelené na: I. Slovenský národný archív so špecializovaným pracoviskom Slovenským banským archívom v Banskej Štiavnici; II. Štátny archív v Banskej Bystrici s pracoviskami: Archív v Banskej Štiavnici, Kremnici, Lučenci, Rimavskej Sobote, Veľkom Krtíši a Zvolene; III. Štátny archív v Bratislave s pracoviskom Archív v Modre; IV. Štátny archív v Košiciach s pracoviskami: Archív v Michalovciach, v Rožňave, Spišskej Novej Vsi a v Trebišove; V. Štátny archív v Nitre s pracoviskami: Archív v Komárne, Leviciach, Nových Zámkoch, Šali a Topoľčanoch; VI. Štátny archív v Prešove s pracoviskami: Špecializované pracovisko: Spišský archív v Levoči, Archívy v Bardejove, Humennom, Poprade, Starej Ľubovni, Svidníku a Vranove nad Topľou; VII. Štátny archív v Trenčíne s pracoviskami: Archív Bojnice a Považská Bystrica; VIII. Štátny archív v Trnave s pracoviskom Archív v Skalici a IX. Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči s pracoviskami: Archív Čadca, Dolný Kubín, Liptovský Mikuláš a Martin.

Súčasťou štátnych archívov sú aj špecializované verejné archívy: Archív Kancelárie prezidenta SR, Parlamentný archív, Archív Ministerstva zahraničných vecí SR, vojenský historický archív, Archív Zboru väzenskej a justičnej stráže SR, Archív Ústavu pamäti národa, Archív národnej banky Slovenska, Ústredný archív geodézie a kartografie, Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice Archív Matice slovenskej, Ústredný archív Slovenskej akadémie vied, Archív Univerzity Komenského, Archív Slovenskej technickej univerzity, Archív Ekonomickej univerzity, Archív Slovenského národného múzea, Archív Múzea Slovenského národného povstania, Archív Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva, Archív výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie, Archív Pamiatkového úradu SR, Archív Slovenského rozhlasu, Archív Slovenskej televízie, Národný filmový archív Slovenského filmového ústavu, Archív Mincovne Kremnica, š. p. a Archív Divadelného ústavu. Už podľa názvov môžeme dedukovať, aké archívne dokumenty tu môžeme hľadať. Pre športovcov sú nesporne dôležité archívy spomenutých múzejných inštitúcií, mediálne archívy, no napr. aj Archív Mincovne Kremnica, š. p., kde určite uchovávajú aj návrhy medailí a plakiet so športovou tematikou.

2/ V archíve sa zorientujeme v klasifikačnej schéme archívnych fondov a zbierok štátnych archívov v Slovenskej republike.

Schéma obsahuje tieto základné kategórie: A. Štátna moc, správa a samospráva; B. Justícia; C. Armáda a bezpečnosť; D. Finančníctvo; E. Hospodárstvo; F. Družstevníctvo; G. Politické strany, orgány a spoločenské organizácie Národného frontu; H. Veda, kultúra a osвета; I. Školstvo; J. Zdravotníctvo a sociálna starostlivosť; K. Náboženské organizácie; L. Rody a panstvá; M.

Rodiny a osoby; N. Cechy, spolky a záujmové organizácie; O. Zbierky; P. Iné archívne fondy.

Pri hľadaní informácií o športe a telovýchove odporúčame prezrieť fondy, ktoré nenesú priamo v názve šport a telovýchova. Najdôležitejšie sú zákonodarné orgány a štátne orgány na úrovni krajov a okresov (skupina A), ktoré rozhodovali o existencii, fungovaní a financovaní športových a telovýchovných aktivít. Napr. vo fondoch žúp, okresných úradov, KNV, ONV, MNV, neskorších okresných úradov, či vo fondoch magistrátov, notárskych úradov a obcí môžeme nájsť informácie o vzniku športových klubov a ich funkcionárov v evidenciách okresných úradov, organizovaní rôznych podujatí (divadlá, zábavy a pod.), v neskoršom období výstavbe športovísk, o kontakte funkcionárov klubov s nadriadenými orgánmi a pod.

Pre náš výskum sú dôležité fondy skupiny G. Politické strany, orgány a spoločenské organizácie Národného frontu. Tu treba upozorniť, že hlavne v medzivojnovom období športové a telocvičné aktivity boli úzko spojené aj s volebnou propagáciou rôznych politických strán a s ich činnosťou. V skupine I. Školstvo môžeme nájsť fondy jednotlivých škôl. Môžeme sa tu sústrediť na školské kroniky, v ktorých sú záznamy o rôznych súťažiach, ktoré organizovala škola, ale i o súťažiach mimo školy, do ktorých sa zapojili žiaci. Rovnako sa tu nachádzajú aj mená najúspešnejších športovcov a ich trénerov, či organizácia nadriadeným orgánmi. Vzácne sú informácie o celoštátnych podujatiach – napr. o spartakiáde. Samotný názov skupiny M. Rodiny a osoby nám napovedá, že tu je možné nájsť informácie o najaktívnejších a najúspešnejších športovcoch. Žiaľ, štátne archívy sa na tieto fondy nesústreďujú. Ide skôr o osobné aktivity archivárov, keď sa im podarí takýto vzácny fond získať. Je potrebné, aby si bádatelia

prešli menoslovy týchto osôb, keďže tu môžu byť uložené fondy všestranných osobností s iným dominantným záujmom, ako je šport. Podľa mojich skúseností a vedomostí, športovci osobné fondy dávajú, resp. darovávajú skôr múzeám, ako archívom, čo môže byť aj niekedy kontraproduktívne, keďže pre múzeá sú možno príťažlivejší trojrozmerný materiál – medaily, športová výstroj a pod. V skupine N. Cechy, spolky a záujmové organizácie sú zaradené fondy jednotlivých športových a telovýchovných klubov, čo je pri výskume v oblasti športu ideálne. Skupina O. Zbierky sú príťažlivé pre každého znalého historika. So skupinou P. Iné archívne fondy vytvárajú priestor, v ktorom sa môže nájsť absolútne všetko. Tu sú napr. zaradené zbierky obecných kroník, matriky – veľmi dôležitý prameň pre výskum osobností, rukopisy, technická dokumentácia (môžu tu byť napr. športoviská), plagáty a letáky, pohľadnice, obrazové dokumenty – fotografie, filmy, videozáznamy, iné obrazové dokumenty, zvukové záznamy, či iné zbierky, napr. zbierka novín a časopisov, ktoré sú často jediným zdrojom relevantných informácií o danom športe.

Informácie o archívnych fondoch v jednotlivých archívoch si môžete nájsť prostredníctvom internetu pod heslom Elektronický archív Slovenska.

Dovoľujem si poukázať na niekoľko problémov pri získavaní archívnych dokumentov pre štátne archívy. Športové a telovýchovné organizácie pomerne neochotne spolupracujú so štátnymi archívami v presvedčení, že klubové písomnosti sú ich majetkom, čo je v istom slova zmysle aj pravda, no málokto si uvedomuje, že aj športové a telovýchovné organizácie okrem športovej a telovýchovnej činnosti, produkujú aj písomnosti, o ktoré sú povinné sa starať a uchovávať ich podľa Zákona 395/2002

Zb. z. a v opačnom prípade sú im uložené finančné sankcie. Z morálneho hľadiska je dôležité uvedomiť si, že spravidla pri výmene funkcionárov, si títo písomné dokumenty odnášajú domov, ako svoje vlastníctvo, no po ich smrti ich dedičia zničia ako nepotrebné. Pracovníci štátnych archívov sa usilujú predísť takémuto konaniu, najmä všestrannou osvetou.⁷

Bádanie mimo štátnych archívov

Bádanie mimo štátnych archívov je možné aj v ďalších pamäťových inštitúciách, ako sú múzeá, knižnice a galérie. V knižniciach je možné využiť tzv. výstrižkovú službu, ktorá sa vykonávala najmä v minulosti, no i rôzne bibliografie, ktoré knižnice pripravujú aj v súčasnosti. V historických knižniciach sa nachádzajú rôzne periodiká a ročenky, či staršia literatúra na nami skúmanú tému. Špecifické poslanie majú galérie, ktoré môžu obohatiť rozhľad bádateľov o výtvarné diela s tematikou športu.

Špeciálnu skupinu tvorí výskum u súkromných osôb, ktoré sú zväčša funkcionármi, či športovcami a vlastníctvo archívnych dokumentov a trojrozmerného materiálu sa viaže k ich aktívnej činnosti v danom odbore. Spomenuté osoby však spravidla nie sú „fundovanými správcami“ a materiál je spravidla neusporiadaný a bádateľom ťažko prístupný. Druhým extrémom sú zberatelia, ktorí majú zbierky usporiadané a aj je o nich patrične postarané. Chybičkou krásy je to, že ani tieto nie sú spravidla bádateľom prístupné, či sa viažu na väčšie finančné náklady.

Optimálne podmienky pre výskum športu vzniknú vtedy, keď bádateľ môže skĺbiť všetky elementy, čiže výskum v štátnych

⁷ STIEBEROVÁ, Mária (zost.). Informatívny sprievodca štátnych archívov Slovenskej republiky I. Bratislava : MV SR odbor archívnictva a spisovej služby, 2000; MIŠOVIČ, Milan (zost.). Informatívny sprievodca štátnych archívov II/1, 2. Bratislava : MV SR odbor archívov a spisovej služby, 2001.

inštitúciách a u súkromných osôb. Často sa to viaže k zvýšeným nárokom na čas a komunikáciu, no výsledok stojí za to.